

ZBIRKA FOTOGRAFIJA MUZEJA SLAVONIJE

Photograph collection of the Museum of Slavonia

Marija Erl Šafar

Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za informacijske znanosti
merlsafar@ffos.hr

Tihana Lubina

Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za informacijske znanosti
tlubina@ffos.hr

Iva Horvat

Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za informacijske znanosti
ivahorvatt@gmail.com

Broj
bibliografske
jedinice

341

UDK /UDC **77:069](497.543Osijek)**

Pregledni rad / Review article

Primljeno/Received: 29.11.2019.

Sažetak

Rad se bavi pregledom povijesti hrvatske fotografije, konkretno, razvojem fotografije u gradu Osijeku te ujedno donosi uvid u Zbirku fotografija Muzeja Slavonije, a što podrazumijeva prikaz najčešćih tema i motiva prisutnih u Zbirci. Nakon uvodnog poglavlja ukratko se opisuju fotografski postupci, definiraju se dva najvažnija termina kada je riječ o fotografiji – pozitiv i negativ te se prikazuju po dvije tehnike nastanka za svaki. Dagerotipija i postupak instant fotografije opisuju se kao tehnike izrade pozitiva, dok su za fotografske negative navedene i opisane tehnike negativa na papiru i poliesterskoj podlozi. Nakon ovih postupaka govori se općenito o zaštiti i očuvanju fotografija, uvjetima čuvanja te najčešćim oštećenjima kojima su fotografije podložne.

Kroz povijest su prikazani počeci korištenja fotografije kao medija, potom najpoznatiji fotografski atelijeri i njihovi vlasnici te, dakako, najznačajniji fotografi na području Hrvatske, a zatim i na području Osijeka. Nakon pregleda osječke fotografije pruža se detaljniji uvid u samu Zbirku fotografija Muzeja Slavonije. Navedeni su načini inventarizacije fotografija u Muzeju od 1850. godine, od kada datira i prvi upis u knjigu

inventara, pa sve do suvremenog načina inventariziranja u programu M++. Naravno, pojedinačno su navedene i zbirke fotografija koje Muzej trenutno sadrži, uz odgovarajuće reprezentativne priloge. Dodatni prilozi, odnosno fotografije koje predstavljaju reprezentativne primjerke nekih od tema nalaze se na samom kraju rada.

Cilj je ovoga rada ukazati na fotografiju kao muzejski predmet i muzejsku dokumentaciju kratkim pregledom povijesti fotografije i današnje Zbirke fotografija Muzeja Slavonije.

Ključne riječi: zbirka fotografija, očuvanje i zaštita, oštećenja fotografija, muzejski predmet

Summary

This paper provides an overview of the history of Croatian photography, and in particular the development of photography in the city of Osijek, and provides a brief insight into the Photograph collection of the Museum of Slavonia, which includes the most common themes and motifs that are inherent in the Collection itself. In addition, there are annexes and photographs which are representative examples of some of the topics. After the first, introductory chapter, the photographic procedures are briefly described and the two most important terms are defined when it comes to photography – positives and negatives. Within these terms, two emergence techniques will be shown for each of the positives and negatives. Daguerreotype and instant photography are described as positive fabrication techniques, while photographic negatives are described as paper and polyester backbone techniques. Following these procedures, several passages generally speak about the protection and preservation of photographs, the conditions of storage and the most common damage to which photographs are subjected. Once the term of photography has been placed in the context of a museum object, this paper gives an overview of the development of photographic techniques in Croatia, and the focus is placed on the development of photography in the city of Osijek. These chapters, throughout history, show the beginning of the use of photography as a medium and also the most famous photographic studios and their owners, and of course, the most important photographers in the territory of Croatia and then in the area of Osijek in particular. After the overview of photography in Osijek, a more detailed insight is given into the Photograph collection of the Museum of Slavonia. This chapter outlines the

methods of inventorying photographs in the Museum from the year 1850., respectively from the first entry in the inventory book to the modern inventory method in the program M++. The collections of the photography that the Museum of Slavonia currently contains with appropriate representative contributions are also listed individually.

The aim of this paper is to point to photography as a museum object and museum documentation by briefly reviewing the history of photography and the current Collection of Photographs of the Museum of Slavonia in Osijek.

Keywords: collection of photographs, preservation and protection, photograph damage, museum item

Uvod

S obzirom na činjenicu da je muzej javna informacijska ustanova koja prikuplja i čuva predmete koji su od velikoga značaja za kulturnu zajednicu, u ovom će se radu kao važnom muzejskom predmetu i dokumentu pozornost posvetiti upravo fotografiji.

Krećući od prve polovine 19. stoljeća, kada je u uporabi bila tehnika dagerotipije kao najstariji fotografski postupak koji je davao najotpornije slike naspram svih ostalih fotografskih tehnika, u Hrvatskoj se formiraju prvi fotografi te se otvaraju prvi amaterski, a kasnije i profesionalni atelijeri. Prije otvorenja Muzeja Slavonije, koji je u prošlosti nosio naziv Muzej slobodnog i kraljevskog grada Osijeka, profesionalni atelijeri su se otvarali u prosperitetnim gradovima, kao što su Zagreb, Karlovac, Varaždin i drugi. Već su se sredinom 19. stoljeća u Zagrebu mogli kupiti fotografski pribor i fotografski aparati u posebnim trgovinama namijenjenim korištenju ovog medija. Vlasnik takve trgovine, R. J. Aliančić čak je i podučavao svoje sugrađane o fotografiji i tehnikama fotografiranja, a nakon podučavanja Zagrepčana zaputio se i u Osijek, gdje je također nastavio podučavati. Jedna od značajnijih osoba u hrvatskoj fotografiji je povjesničarka umjetnosti Nada Grčević, koja se tijekom svoje karijere bavila ranim pregledom povijesti fotografije i koja je sudjelovala u postavljanju izložbe fotografija u zagrebačkom Muzeju za umjetnost i obrt 1966. godine. Zbog toga je važno spomenuti kako su i žene u hrvatskoj fotografiji osim uloge modela imale i ulogu djelatnica te su nerijetko otvarale i vlastite atelijere. Naravno, kako je već spomenuto, osim profesionalnih fotografa i atelijera, uočeni su bili i fotografi

amateri. Jedan od takvih amaterskih fotografa bio je grof Juraj Drašković koji se najviše bavio tehnikom kalotipije i koji je svoje fotografije lijepio u album. U Draškovićevom albumu najviše su bili zastupljeni portreti, no, jednako tako, grof je volio fotografirati i arhitekturu i životinje. Iako se Drašković amaterski bavio fotografijom te je imao vrijedan opus svojih albuma, svoje fotografije nikada nije javno izložio. Prvi amaterski fotograf koji je to učinio bio je Lujo Dobrinović koji je svoje amaterske fotografije izložio na Gospodarskoj izložbi u Zagrebu 1864. godine. Nekoliko godina nakon ove izložbe, točnije 1877., u Osijeku se osniva Muzej slobodnog i kraljevskog grada Osijeka, koji pak nakon Drugog svjetskog rata dobiva novi naziv — Muzej Slavonije. U vrijeme osnutka u Muzeju su najviše bile zastupljene zavičajne zbirke, ali čuvale su se i knjige, oružje te, naravno, fotografije. Zanimljivo je spomenuti da se fotografija tada nije čuvala samo kao muzejski predmet, već i kao muzejska dokumentacija. Naime, dolaskom profesora Vjekoslava Celestina u Muzej fotografija je postala dokumentacijom koju je isti koristio za dokumentiranje rada na terenu. Početkom 20. stoljeća Muzej je dobio svoj prvi stalni postav, a sve svoje muzejske predmete počeo je svrstavati u posebne odjele, među kojima je bila i fotografija koja je 1943. godine pripala odjelu Fototeke. Nakon nastanka posebnog odjela za fotografije, priređivane su i razne izložbe, kao npr. izložba Osijek u fotografiji kojom se obilježila 150. obljetnica fotografije. Danas Zbirka fotografija Muzeja Slavonije čuva mnoge fotografske albume iz prošlih vremena, poput veduta grada Osijeka i portreta osoba, a sam povijesni i kulturni razvoj grada Osijeka i okolice može se pratiti fotografijama osječkih udruga i društava koja su nekad djelovala na spomenutom području, potom albumima umjetničkih djela ili fotografijama osječkih obitelji. Zastupljene su i fotografije bombardiranja Osijeka nastale oko 1944. godine, a također nalazimo i fotografije izgradnje brojnih građevina, poput one katedrale Sv. Petra i Pavla. S obzirom da je sama Zbirka fotografija od velike povijesne i kulturne važnosti, valja ukazati i na načine na koje je moguće produljiti životni vijek fotografije u prikladnim uvjetima te ju zaštititi od mogućih oštećenja, a o čemu će biti riječi u sljedećim poglavljima.

1. Upravljanje zbirkama fotografija

1.1. Opis fotografskih postupaka

Kada se govori o fotografskim postupcima, valja razlikovati dva termina — pozitivne i negativne. Oni se iskazuju polaritetom, što znači da je na negativu svijetli dio fotografije

taman, a tamna područja su svijetla, dok je polaritet na pozitivu isti kao i u stvarnosti. I negativni i pozitivni mogu biti na podlozi od papira, stakla ili filma.¹ Materijali i slojevi koji ih tvore mogu se razlikovati, no ovdje je važno spomenuti materijal fotografske slike, vezivo te podlogu fotografije o kojima će pak više riječi biti u jednom od sljedećih poglavlja (3.2.).

1.1.1. Pozitivi i negativni

U ovom se poglavlju donose dva različita primjera pozitiva i negativa, koji su se koristili u razdoblju od 1839. godine do danas, u svrhu prikaza različitih fotografskih postupaka kroz povijest.

Primjeri fotografskih pozitiva su dagerotipija, kao preteča fotografskog postupka, te instant fotografije u boji koje se koriste i danas. Dagerotipija je najstariji fotografski postupak koji je nazvan po francuzu Daguerreu, a najčešće se koristio za snimanje portreta. Ovaj je postupak u upotrebu uveden 1839. godine te se smatra „prvim potpuno uspješnim i praktičnim fotografskim postupkom”². U procesu dagerotipije koristi se bakrena pločica koja je presvučena slojem srebra koji u kontaktu s parama joda postaje osjetljiv na svjetlo. Bakrenu pločicu je kod dobivanja slike potrebno držati pod odgovarajućim kutom kako bi se sliku vidjelo kao pozitiv.³

Postupak instant fotografije, odnosno postupak difuzije boje koristi se pak od 1947. godine. Naime, u prvo su vrijeme za ovaj postupak bile dostupne samo crno-bijele fotografije, a od 1963. pojavljuju se i one u boji. Najpoznatiji primjer instant fotografija je Polaroid za koji je zaslužan Edwin Land (koji ga je zamislio 1947. godine) pa se takve snimke, stoga, još i nazivaju polaroidima. Crno-bijele fotografije dobivaju se postupkom difuzije srebrnih soli kroz slojeve fotografije, dok se fotografije u boji dobivaju difuzijom bojila.⁴

Nadalje, kao dva primjera negativa valja spomenuti negative na papiru iz 19. stoljeća i negative na poliesterskoj podlozi koji su se pojavili u 20. stoljeću. Prvi sustav izrade negativa iz kojih je kasnije bilo moguće proizvesti pozitive stvoren je 1841. godine pod nazivom kalotipija. Za to je bio zaslužan William Henry Fox Talbot koji je još 1832.

¹ Usp. Ritzenhaller, Mary Lynn; Munoff, Gerald J; Long, Margery S. Upravljanje zbirkama fotografija. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2004. Str. 33.

² Isto, str. 36.

³ Usp. Gržina, Hrvoje. Identifikacija, zaštita i čuvanje fotografija. Zagreb: Crescat, 2016. Str. 10-11.

⁴ Isto, str. 61-62.

svoje prve fotografije snimio pomoću drvene camere obscure.⁵ Ovaj je postupak negativa na papiru uključivao korištenje srebrnog joda, nakon čega se na papir nanosila galna kiselina te se na kraju papir premazao uljem ili voskom radi povećanja prozirnosti. Na kraju su se iz negativa izrađivali fotografski pozitivni.⁶

Poliesterska podloga, koja se koristi i danas, u upotrebu je ušla 1955. godine zbog svoje stabilnosti i sigurnosti, a u 60.-im i 70.-im se godinama prošlog stoljeća koristila kao zamjenska podloga za filmove. Iako je vrlo stabilna podloga za negative, u kontekstu čuvanja ovakvih fotografija na umu treba imati da se crno-bijeli negativni mogu skladištiti na temperaturi od 18° C ili nižoj, dok je preporučena relativna vlažnost zraka za očuvanje od 30 do 40%.⁷

2. Općenito o zaštiti i čuvanju fotografija

2.1. Uvjeti čuvanja fotografija

Kada se govori o uvjetima čuvanja fotografija, prvenstveno se misli na preventivnu zaštitu koja obuhvaća određene mjere koje služe kao alat za dugoročnu zaštitu fotografske baštine. Stoga na umu treba imati stvaranje odgovarajućih uvjeta u kojima su fotografije pohranjene, odnosno na prikladnu mikrookolinu i makrookolinu: „Mikrookolina odnosno mikrozaštita odnosi se na odabir odgovarajuće zaštitne ambalaže i prostora za čuvanje fotografija, a na nju se nastavlja makrozaštita odnosno stvaranje povoljne makrookoline u većim prostorima namijenjenim čuvanju fotografskih zbirki.”⁸

Mikrookolina kao način zaštite podrazumijeva materijale za pohranu (zaštitne uložnice i kutije), spremišni namještaj (ormari i police) te spremišni prostor (lokacija, osvjetljenje, ventilacija...). Ambalaža u kojoj je fotografija pohranjena vrlo je važna za njezin životni vijek, zbog toga što ju ona štiti od svjetla, prašine i drugih štetnih čimbenika. Također, treba odabrati prikladan namještaj i police za skladištenje kako bi se, ako je to moguće, izbjegla biološka oštećenja fotografija. Stoga se preporuča namještaj izrađen od metala koji je dobro zaštićen protiv korozije.⁹ Na kraju, spremišni prostor treba biti odvojen od prostora koji je namijenjen korisnicima ili radnicima, treba biti smješten u

⁵ Gržina, Hrvoje. Nav.dj., str. 67.

⁶ Ritzenhaler, Mary Lynn; Munoff, Gerald J; Long, Margery S. Nav.dj., str. 39.

⁷ Usp. Valverde, María Fernanda. *Photographic Negatives: Nature and Evolution of Processes*. Rochester: George Eastman House, 2005., str. 29-30. URL: https://www.imagepermanenceinstitute.org/webfm_send/302 (2019-07-14)

⁸ Gržina, Hrvoje. Nav. dj., str. 94.

⁹ Isto, str. 94-95.

razini zemlje, dok se nikako ne preporučaju podrumi ili tavanski prostori. S obzirom da su fotografije osjetljive na temperaturu, vlažnost zraka i prašinu, spremišni prostor valja smjestiti u sjeverni dio ustanove i odvojiti ga od prometne ulice. Vrlo je važno osigurati i prikladnu ventilaciju prostora s kojim se postiže čist zrak te odgovarajuća temperatura i vlažnost zraka.¹⁰

Gore spomenuti čimbenici — temperatura, relativna vlažnost, svjetlo i kvaliteta zraka, čine makrookolinu koju treba prikladno kontrolirati kako bi se fotografije pravilno štitile. Svi ovi čimbenici mogu na fotografijama izazvati mehanička, biološka i kemijska oštećenja. Stoga se generalno preporuča fotografske zbirke držati u prostorima gdje je relativna vlažnost između 30 i 50%, dok temperatura varira ovisno o vrsti filma fotografije. Naravno, uvjeti se redovito moraju provjeravati, a dulji životni vijek fotografija osigurat će i vođenje evidencije.¹¹

Dakle, kada se rukuje fotografijama, posebice s originalima fotografija, moguća oštećenja treba svesti na minimum. Preporuča se da se originalne fotografije koriste što je manje moguće kako bi se produžio njihov životni vijek, a umjesto originala preporuča se rukovati reprodukcijama. Fotografijom se nikada nebi smjelo rukovati bez zaštitnih pamučnih rukavica koje ih štite od kemijskih oštećenja uzrokovanih znojem na rukama. Iako bi se, dakle, reprodukcije fotografija trebale koristiti u izložbama umjesto originala, ukoliko je korištenje originala fotografije neizbježno, izlaganje treba vremenski ograničiti na minimum i, naravno, kontrolirati klimatske uvjete u kojima su fotografije izložene kako bi se izbjegla moguća oštećenja.¹²

2.2. Vrste oštećenja na fotografijama

Fotografije kojima se često rukuje najviše su podložne nekom od oblika oštećenja. Oštećenja nije moguće uvijek izbjeći, no ako se preventivno djeluje na vrijeme, moguće ih je smanjiti. Zbog toga treba ukloniti štetne utjecaje iz okoline u kojoj se fotografije nalaze te osigurati prikladno spremište gdje se one mogu skladištiti na dulji vremenski period. Neki od već spomenutih fotografskih postupaka mogu biti osjetljiviji na štetne utjecaje od

¹⁰ Isto, str. 96.

¹¹ Isto.

¹² Dabac, Petar. Osnovna pravila za arhiviranje i konzervaciju fotografije.// *Informatica museologica* 31, 3-4 (2000)., str. 135-136. URL: <https://hrcak.srce.hr/142895> (2019-07-06)

drugih te je, stoga vrlo važno poznavanje fotografskih materijala u svrhu sprječavanja štete.

Uzroci oštećenja dijele se na unutrašnje i vanjske. Unutrašnji podrazumijevaju prirodu materijala fotografije, dok je vanjski uzročnik okolina u kojoj se fotografija nalazi. Najčešća oštećenja fotografija su oštećenja u fotografskoj slici gdje je prisutno fizičko oštećenje, oštećenja u vezivnom sloju pak najviše pate od kemijskih oštećenja, dok podloge trpe oštećenja koja su biološke naravi.¹³

2.1.1. Oštećenja u fotografskoj slici

Kada je riječ o oštećenjima u fotografskoj slici, najviše štete mogu prouzročiti visoka relativna vlaga u prostoru i izloženost svjetlu na što su fotografije posebno osjetljive. Oštećenje kod monokromatskih, odnosno crno-bijelih fotografija najčešće se manifestira blijedenjem slike koju uzrokuje nečist zrak i visoka vlaga prostora. Također, mogu se pojaviti i žute mrlje na fotografiji čemu su uzrok štetni plinovi iz zagađenog zraka. S druge strane, fotografije u boji su otpornije na zagađeni zrak, zbog toga što sadrže više slojeva želatine, ali su pak vrlo osjetljive na svjetlo. Pretjerana izloženost svjetlu dovodi do blijedenja boje fotografije.¹⁴

2.1.2. Oštećenja u vezivnom sloju

Ovo oštećenje javlja se kada već spomenuta želatina u slojevima fotografija postane hrana za insekte koji se hrane proteinima iz vezivnog sloja i ostavljaju tunele ili izmet na površini fotografije. Također, prilikom visoke relativne vlažnosti zraka može doći i do pojave plijesni koja, ako se ne sanira na vrijeme, može potpuno uništiti vezivni sloj fotografije. Kada se uništi vezivni sloj, dolazi i do propadanja same fotografije i njezine podloge. Kod ove vrste oštećenja pozitivni su najviše osjetljivi na promjene relativne vlažnosti i temperature, a negativni najviše reagiraju na prašinu iz zagađenog zraka koja se nakuplja u zaštitnoj ambalaži te tako oštećuje vezivni sloj.¹⁵

¹³ Isto, str. 91.

¹⁴ Gržina, Hrvoje. Nav.dj., str. 92.

¹⁵ Isto.

2.1.3. Oštećenja podloge

Ako se ispravno ne postupa s fotografijom te ako ne postoje mjere preventivne zaštite, dolazi do kemijskih oštećenja koja su vidljiva na podlozi fotografije čemu je uzrok pohranjivanje u nepovoljnim uvjetima. Kemijsko se oštećenje može pojaviti na svim vrstama podloga — metalu, tekstilu, koži, papiru, staklu, plastici. Podloga se može oštetiti i mehanički kada se njome nepravilno rukuje, a do bioloških oštećenja može doći zbog ugriza glodavaca. Podlogu, dakako, može oštetiti i ljepilo, a sva su navedena oštećenja, osim kemijskih, odmah i vidljiva. Kemijska oštećenja traju dulji vremenski period i najčešće su nepovratna, jer se u trenutku zapažanja više ne mogu sanirati.¹⁶

3. Fotografija u Hrvatskoj

3.1. Povijesni pregled

Povijesni pregled razvoja umjetnosti fotografije u Hrvatskoj obuhvatit će razdoblje od 1848. do 1951. godine, s obzirom da se ovo razdoblje smatra najrelevantnijim upravo zbog pojave prvog fotografa u Hrvatskoj te uspostave profesionalnih atelijera u prosperitetnim gradovima, kao što su Zagreb, Karlovac, Varaždin, Osijek, Sisak, Rijeka, Pula, Zadar, Rovinj, Slavonski Brod i dr. Također, dolazi do realizacije brojnih projekata, od kojih valja spomenuti projekt Fotografija u Hrvatskoj 1848-1951. te rad povjesničarke umjetnosti Nade Grčević pod nazivom Fotografija devetnaestog stoljeća u Hrvatskoj u kojem se daje pregled povijesti rane hrvatske fotografije.¹⁷

Kako se fotografija povezuje s lijepom umjetnosti, u Hrvatskoj je tako vrlo rano uočena njezina vrijednost i značaj. Naime, nedugo nakon najave ovog novog medija u Parizu 1839. godine, Ljudevit Gaj u svojoj Danici Ilirskoj piše prvu vijest o fotografiji na hrvatskom jeziku pod nazivom Najznatnije otkritje našega vremena. Već 1880. godine Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu postavlja vlastitu izložbu fotografija koje je prikupio, a od 1939. godine zbirka fotografija postaje i posebnim odjelom u Muzeju u čast stogodišnjice fotografije. Ovaj posebni odjel nazvan je Fotografski muzej. Već spomenuta povjesničarka umjetnosti, Nada Grčević u Muzeju za umjetnost i obrt 1966. godine sudjeluje i u postavljanju izložbe s 572 eksponata, pod naslovom 100 godina fotografije u

¹⁶ Isto, str. 93.

¹⁷ Usp. Maleković, Vladimir. Hrvatska kao civilizacijski i kulturni okvir razvitka fotografije 1848-1951.// Fotografija u Hrvatskoj: 1848-1951./ urednik Vladimir Malenković. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1994. Str. 11-14.

Hrvatskoj 1840-1940.¹⁸ Zanimljivo je spomenuti da se već 1855. godine u Zagrebu moglo kupovati fotografske aparate i sav potreban pribor kod R. J. Aliančića u Ilici, koji je zainteresiranima davao i poduke koje su se sastojale od osam lekcija. Aliančić se nakon fotografskog opismenjavanja Zagrepčana preselio u Osijek gdje je također nastavio podučavati. Kako je popularnost novog medija rasla, žene su osim uloge modela za fotografije počele dobivati i ulogu kao djelatnice. Nastavno na takav rad s fotografijom, ovdje valja spomenuti blizanke Barbaru i Tereziju Lentsch koje su svoje portrete stavljale na prstenje te su ih naplaćivale od 1 do 8 forinti, što se tada smatralo skupom djelatnošću.¹⁹ Kada se govori o ovoj djelatnosti, zapravo se misli na postupak dagerotipije. Već spomenuta dagerotipija prvi je fotografski postupak za dobivanje trajne slike, a naziv je dobila prema svojem izumitelju, francuzu J. Daguerreu. Pri ovom ranom postupku stvaranja fotografija srebrna ploča izlagala se parama joda, osvijetlila u cameri obscuri, koja je bila preteča svih fotoaparata, a slika koja je nastala u fotoosjetljivom sloju srebrnog jodida razvijala se živim parama. Kako bi se postigla trajnost slike, ploča se namakala u otopini kuhinjske soli.²⁰

Kada se govori o ranoj povijesti ovog medija, valja spomenuti i grofa Jurja Draškovića koji se smatra pioninom amaterske fotografije u Hrvatskoj. Drašković se bavio kalotipijom (što je jedna vrsta tehnike fotografiranja), a svoje je kalotipije lijepio u album.²¹ Drašković je ponajprije ostao zapamćen po svojoj vojnoj karijeri, a s obzirom da je austrijska vojska 1846. godine koristila fotografiju za snimanje terena, smatra se da je grof u doticaj s novim medijem došao upravo na bojnopolju. U već spomenutom albumu fotografija koji je Drašković sastavljao najviše su bili zastupljeni portreti oficira, njegove supruge, dječji portreti, skupni portreti te autoportreti. No, osim portreta, grof je volio fotografirati i arhitekturu i životinje.²² Desetak godina kasnije, točnije 1856. godine, u Zagrebu se napokon otvara i prvi atelijer fotografija. Istovremeno se atelijeri otvaraju i u Sisku i u Karlovcu. Nešto kasnije, odnosno 1864. godine hrvatski se fotografi okupljaju i na Gospodarskoj izložbi u Zagrebu, zapamćenoj kao prvoj značajnijoj afirmaciji fotografa u Hrvatskoj.

¹⁸ Usp. Tonković, Marija. Oris povijesti i fotografije u Hrvatskoj.//Fotografija u Hrvatskoj: 1848-1951./ urednik Vladimir Malenković. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1994. Str. 47-48.

¹⁹ Tonković, Marija. Nav. dj., str. 59.

²⁰ Dagerotipija.// Leksikografski zavod Miroslav Krleža. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=13671> (2019-07-06)

²¹ Tonković, Marija. Nav. dj., str. 63.

²² Isto, str. 81-82.

Iako su ranije spomenute blizanke Lentsch skupo naplaćivale svoju djelatnost stavljanja fotografija na prstenje, cijena se s godinama ipak smanjila te je postala pristupačnijom. Godine 1854. format fotografije se smanjuje na 6 x 9 cm i vrlo brzo postaje popularan, što zbog manje cijene, što zbog promjene formata i oblika.²³

Kako se razvijala tehnika fotografiranja, jedni su se prepoznali kao profesionalci, dok su drugi radili pod nazivom fotografa amatera, poput grofa Draškovića. Drašković je svoje kalotipije lijepio u album, no prvi amaterski fotograf koji je svoje fotografije javno izložio na Gospodarskoj izložbi 1864. godine u Zagrebu bio je Lujo Dobrinović. Koliko je amaterska fotografija zaživela pokazuje i osnivanje Zagrebačkog kluba amatera fotografa 1892. godine koji djeluje i danas.²⁴

Za vrijeme Prvog svjetskog rata fotografija je poprimila uglavnom tematiku s bojišta, a nakon 1918. godine bilo ju je moguće pratiti uz pomoć Fotografskog vjesnika u izdanju Fotosekcije Hrvatskog planinarskog društva, koji je počeo izlaziti 1926. godine.²⁵ Svjetsku slavu stekao je i pojam „zagrebačka škola“, a pod tim su nazivom djelovali zagrebački fotografi prepoznatljivi po svojim detaljima u fotografijama. Naime, kada je 1938. godine stvorena kolekcija od 100 djela suvremene hrvatske fotografije, ista je svoj uspjeh doživjela i u američkim i u europskim zemljama. Nakon poziva od strane Royal Photographic Society društva ova je kolekcija prezentirana 1939. godine u Londonu te je tada u svijetu stvoren naziv „zagrebačka škola“.²⁶ U to su vrijeme i nadalje djelovali fotoklubovi, a četiri hrvatska kluba — Zagreb, Sušak, Osijek i Daruvar objedinili su se u zajedničku nacionalnu uniju.²⁷

3.2. Pregled osječke fotografije

U prvoj polovini 19. stoljeća, u vrijeme Austro-Ugarske monarhije, Osijek je kao najveći grad Hrvatske 1877. godine dobio svoj muzej. Muzej slobodnog i kraljevskog grada Osijeka čuvao je zavičajne zbirke vezane uz prošlost grada, čuvao je oružje i knjige, ali čuvao je i fotografije. Prvi kustos muzeja bio je Andrija Kordić koji je tvrdio da je utemeljenje Muzeja osječka želja za svojim dijelom povijesti u svom gradu.²⁸ Sama

²³ Isto, str. 86-87.

²⁴ Isto, str. 91-92.

²⁵ Tonković, Marija. Nav. dj., str. 126.

²⁶ Isto, str. 167.

²⁷ Isto, str. 168.

²⁸ Usp. Burić, Vesna. Osječka fotografija.// Fotografija u Hrvatskoj: 1848-1951./ urednik Vladimir Malenković. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1994, str. 275.

fotografija se u Muzeju u počecima javlja kao sakupljačka djelatnost. Naime, 1870-tih godina na području Osijeka djelovao je Fotografski atelijer Braće Paul iz Kapucinske ulice i taj je atelijer izdao seriju fotografija kojima je reklamirao skupinu zavičajnih starina.

S vremenom se fotografija počinje koristiti i za muzejsku dokumentaciju, i to upravo dolaskom profesora Vjekoslava Celestina koji ju rabi za dokumentiranje rada na terenu. Godine 1898. nabavlja se i fotoaparat, a počinje se sakupljati i literatura o fotografiji. Treba navesti podatak i da se Celestin bavio tehnologijom izrade fotografija koju je naučio na primjeru rada profesionalca Nikole Szallopeka s arheoloških iskopavanja Rimskog kupališta u Donjem gradu.

Godine 1909. osniva se i Klub hrvatskih književnika i umjetnika koji pripomaže Celestinu u popunjavanju zavičajnih zbirki, u snimanju, naručivanju i sakupljanju fotografija.²⁹

Konačno, prvi stalni postav Muzeja biva izložen 1933. godine. Fotografije-muzealije posebno su vođene, kao i ostali muzejski predmeti, a najviše ih je sakupljeno darovima iz privatnog posjeda. Građani su se uvijek uspješno odazivali, a o sabiranju fotografija na ovaj način redovito je bilo pisano u glasilima toga vremena. Nakon što je Muzej svoje muzejske predmete počeo svrstavati u prikladne odjele, Fototeka je 1943. godine napokon prerasla u samostalni odjel koji je vodio crtač i grafičar Jovan Gojković. Po odlasku iz Muzeja, Gojković postaje prvim ravnateljem Galerije likovnih umjetnosti u Osijeku, a Fototeka postaje samostalni odjel galerije slika.³⁰ Fototeka je priređivala i samostalne izložbe, od kojih valja spomenuti onu priređenu 1989.-1990. godine u povodu obilježavanja 150. obljetnice fotografije, pod nazivom *Osijek u fotografiji*.³¹

Na kraju treba spomenuti i neke od najpoznatijih fotografa koji su djelovali u početnom razdoblju osječke fotografije. Tako je Georg Knittel, udomaćeni Nijemac, ostao zapamćen kao najznačajniji portretist. Bio je poznat po fotografijama veličine posjetnica, a imao je i svoj fotografski salon pod nazivom Auerbach & Kozmata, čije je otvaranje 1865. godine objavio u novinskom oglasu. Knittel je volio snimati brojne vedute grada Osijeka: „Veduta je slikarsko ili grafičko djelo u kojem je vjerno, često topografski točno, prikazan dio grada (ulica, trg, spomenik) ili krajolik s arhitektonskim objektima (dvorac u parku,

²⁹ Isto, str. 276.

³⁰ Isto, str. 280.

³¹ Isto, str. 282.

vila, naselje)".³² Stoga su, kao posjetnice, nastale fotografije župne crkve u Gornjem gradu čiji su se snimci kasnije koristili poput svetih sličica u molitveniku.³³

Još jedno značajno ime u povijesti osječke fotografije jest Makso Schrecker koji je djelovao krajem 1880-ih godina i koji je također imao svoj atelijer u Kapucinskoj ulici. Na Međunarodnoj je izložbi umjetnina u Zagrebu 1891. godine izlagao kao jedan od trojice hrvatskih fotografa te je ujedno primio i počasnu diplomu — „fotografija je tada prvi puta zauzimala ravnopravno mjesto s ostalim umjetnostima.”³⁴

4. Zbirka fotografija Muzeja Slavonije

4.1. Inventarizacija

Muzej Slavonije je do 2005. godine inventarizaciju fotografija vodio u dvije inventarne knjige. Prva je knjiga sadržavala podatke o predmetu, vrsti, podrijetlu, vremenskom nastanku snimke, autoru, smještaju i nabavnoj cijeni te, na kraju, mjestu za dodatne bilješke. Ova knjiga inventara započinje brojem 1 i završava brojem 1861, a prvi upis datira od 18.04.1950. godine. Nadalje, druga knjiga inventara započinje brojem 1862 te broji do 3095 predmeta. Ona sadrži podatke o sadržaju snimke, nastanku i autoru, vrsti i veličini pozitiva/negativa, mjestu snimanja, stajalište pozitiva/negativa te napomene ukoliko ih ima. Godine 2005. otvorena je i zajednička muzejska inventarna knjiga u programu M++, koja sadrži i sve predmete iz prve dvije fizičke knjige koji su naknadno uneseni u program, i koja danas broji ukupno 7840 upisanih predmeta.

Važno je napomenuti i da se nekada na fizičke predmete na poledinu upisivao inventarni broj pečatom, tintom ili nalivperom, no s obzirom da je to često dovodilo do oštećenja na fotografijama te je smanjivalo vidljivost same fotografije zbog prekrivanja određenog dijela, danas se za taj proces koristi mekana grafitna olovka kojom se prvo upisuje MSO kao skraćenica naziva Muzeja, a potom dolazi inventarni broj.³⁵

4.2. M++ program

Već spomenuti M++ program, u kojem se inventariziraju muzejski predmeti, baza je podataka koja omogućuje vođenje muzejske zbirke, a pruža jednostavno pretraživanje,

³² Veduta.// Leksikografski zavod Miroslav Krleža. URL: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64060> (2019-07-06)

³³ Burić, Vesna. Nav. dj., str. 288-291.

³⁴ Isto, str. 294.

³⁵ Ivanković, Grgur Marko. Osobni intervju. 20.08.2019.

ispis podataka, zaštitu podataka, prikaz multimedijskog sadržaja te konvertiranje podataka u različite sadržaje.³⁶ Ovaj je program bogat raznim opcijama, a sadrži pet osnovnih obrazaca za inventarizaciju. U prvi, osnovni obrazac upisuju se podaci, kao što su inventarni broj, naziv zbirke fotografija koja podrazumijeva i određenu podmapu, odnosno podzbirku u kojoj se fotografija može nalaziti — kao npr. fotoalbum, negativ, stakleni negativ, studijska zbirka i sl. Nadalje, ovaj obrazac sadrži još i podatke o vrsti i nazivu fotografije, naslovu te također nudi opciju pretraživanja podataka prema temi unosa. Potom se u drugi obrazac upisuju podaci o materijalu fotografije, kao što su tehnika izrade, mjera koja podrazumijeva visinu i širinu fotografije, a moguće je dodati i visinu i širinu tzv. cjeline fotografije ukoliko je fotografija zalijepljena na neku podlogu. U ovaj se obrazac dodaju još i razni natpisi i oznake koje je možda autor ili vlasnik ostavio na podlozi ili pak posvete. Treći je obrazac namijenjen za povijest fotografije, a obuhvaća reference, uporabu, stanje predmeta, izložbe u kojima je možda predmet bio izložen, tematske cjeline i terensko prikupljanje. Upravljanje zbirkom je četvrti obrazac u koji se upisuje način nabave, a ovdje valja napomenuti da Muzej velikim dijelom svoje predmete dobiva upravo darom. U ovom se obrascu procjenjuje i vrijednost fotografije, smještaj, potom se dodjeljuje identifikacijski broj te inventarni broj. Posljednji obrazac pod nazivom sekundarna dokumentacija sadrži dodatne podatke o predmetu ukoliko je taj predmet bio npr. na izložbi ili u novinskom članku. Naravno, ovaj program nudi i mogućnost prijenosa multimedijskog sadržaja, u ovom slučaju fotografiju, a unose se prednja strana i poledina fotografije na kojoj je mekanom grafitnom olovkom ispisan inventarni broj.³⁷

4.3. Strateški plan popunjavanja Zbirke fotografija

Kako je već navedeno da u programu M++ postoji mogućnost razvrstavanja fotografija u određene podzbirke, valja i nabrojati koje sve konkretno zbirke fotografija Muzej broji. Zbirka sadrži različite vrste fotografskih albuma, fotografija i negativa od sredine 19. stoljeća do danas. Tehnike izrade ovih fotografija sežu od dagerotipije pa sve do suvremenih fotografija u boji, od kojih su neke već objašnjene u prijašnjem poglavlju (2.1.1.). Jednako tako, već spomenuti brojni portreti osoba i vedute grada Osijeka čine

³⁶ Priručnik za rad u M++ programu. Muzejski dokumentacijski centar. URL: <http://mdc.hr/files/pdf/koordinacija-mreze-muzeja/prirucnik5.pdf> (2019-08-20)

³⁷ Ivanković, Grgur Marko. Osobni intervju. 20.08.2019.

najbrojniju skupinu fotografija koje su nastale u atelijerima brojnih osječkih fotografa (Slika 1.), ali i u atelijerima Beča, Budimpešte i drugih gradova Austrijskog Carstva. Zanimljivo je spomenuti da je najstarija fotografija osječkog gornjogradske trga nastala 1862. godine, dok je prva serija fotografija osječkih ulica i trgova nastala 1877. godine — autor ovih serija bio je osječki fotograf Julius Exner. Nadalje, zasebnu cjelinu Zbirke predstavljaju albumi s fotografijama različitih osječkih obitelji i društava (Slika 2.), vojni albumi (Slika 3.) i albumi s fotografijama osječkih velesajmova, bombardiranja grada Osijeka oko 1944. godine (Slika 4.), poplave Drave, albumi s putovanja, albumi s fotografijama umjetničkih djela, fotografije osječkih udruga i društava (Slika 5.) kao i tvornica (Slika 6.), fotografije gradnje u Osijeku (Slika 7.), vladara pojedinih zemalja i sl. Zbirka također raspolaže i staklenim negativima doniranim iz osječkog foto atelijera Szege te negativima osječkog fotografa Kube. Od ove dvije donacije oformljene su dvije zasebne studijske zbirke od kojih je zbirka Szege trenutno u postupku digitalizacije. Kako je već navedeno, Muzej najvećim dijelom Zbirku upotpunjava darom ili otkupom pri čemu je prioritet nabava fotografija, negativa i albuma osječkih i slavonskih fotografa te fotografije osoba i mjesta s područja Osijeka, kao i foto albuma obitelji, ustanova i događaja na povijesnom slavonskom prostoru i kulturnom krugu.³⁸

Slika 1. Veduta grada Osijeka

Slika 2. Fotografija osječkih obiteljskih događanja koja prikazuje vjenčanje

³⁸ Ivanković, Grgur Marko. Osobni intervju. 20.08.2019.

Slika 3. Fotografija vojnika iz vojnog albuma

Slika 4. Fotografija bombardiranja grada Osijeka

Slika 5. Fotografija članova osječkog veslačkog kluba

Slika 6. Fotografija plakata osječke tvornice šećera i kandita

Slika 7. Fotografija izgradnje osječke katedrale

Fotografija kao muzejski predmet često prikazuje subjektivnu prošlost iz perspektive stvaratelja, odnosno fotografa. Ona nudi dublji uvid u sadržaj koji nastaje fotografiranjem te tako omogućuje prikaz realnog svijeta koji dopire iz prošlosti. Stoga ovaj medij doista nudi odraz prošlosti na koji se može osvrnuti u bilo kojem trenutku u budućnosti.³⁹ S obzirom da fotografija, dakle, ima dvojaku ulogu – kao muzejski predmet i kao način ovjekovječivanja muzejskih predmeta, na prikladan način treba osigurati i njezinu dugotrajnost i životni vijek.

5. Zaključak

Zbirka fotografija koju čuva Muzej Slavonije pruža detaljniji uvid u povijesni kontekst samog grada Osijeka i njegovih stanovnika, ali također daje i širi pregled područja Slavonije. Fotografija kao muzejski predmet dokumentira živote ljudi, razvoj gradova i običaje koji su se kroz povijest mijenjali te na taj način ujedno doprinosi kulturnom razvoju određene sredine odnosno mogućnosti praćenja povijesnih promjena sve do današnjih dana. Sama fotografija i fotografski postupci kroz povijest su se mijenjali od najjednostavnijih tehnika dagerotipije do fotografija u boji kakve danas poznajemo i koje u trenutku omogućuju brzo i jednostavno dokumentiranje okoline. Zbog svoje važnosti, fotografiju je potrebno na prikladan način očuvati u uvjetima koji odgovaraju ovom muzejskom predmetu kako bi se izbjegle bilo kakve promjene ili oštećenja. U procesu pohrane fotografije i inventarizacije, nekada se inventarni broj na fotografiju pisao tintom ili se pak stavljao pečat. No, s obzirom da se uvidjelo da ti postupci mogu oštetiti predmet, metoda koja se u Muzeju Slavonije koristi danas je pisanje inventarnog broja mekanom grafitnom olovkom na stražnju stranu fotografije. Metode poput ove mogu uvelike produžiti životni vijek ovog medija, ali u obzir također valja uzeti i čimbenike iz okoline, poput relativne vlažnosti zraka u prostorijama pohrane fotografija, utjecaj prašine ili znoj s ruku kada se fotografijom rukuje, jer svaki čimbenik koji nije u skladu s prikladnim metodama čuvanja fotografija može uzrokovati biološka, kemijska ili mehanička oštećenja. Gledano iz perspektive fotografa, bilježenje trenutka fotografijom može predstavljati nešto osobno i subjektivno što se želi ostaviti za buduće naraštaje,

³⁹ Usp. Maroević, Ivo. Fotografija kao muzejski predmet.// *Informatica museologica* 31, 3-4 (2000), str.15. URL: <https://hrcak.srce.hr/142827> (23-08-2019)

prikazati značaj onoga što je fotografijom snimljeno, stoga treba imati stanovito poštovanje prilikom rukovanja nečijim radom te ga valja prikladno prezentirati. Prezentacija fotografije na izložbama zahtijeva posebnu vrst pažnje i brige za očuvanjem, a za izložbe se preporuča svakako koristiti reprodukcije fotografija umjesto originala. Značajni osječki fotografi, poput Knittela i Schreckera, svojim su međunarodnim izložbama zaslužni za utemeljenje osječke fotografije u svijetu. Takvi su fotografi, koji su svojim radom svijetu uspjeli predstaviti mali dio svoje okoline koju su zabilježili, svakako zaslužni za prihvaćanje fotografije kao umjetnosti pa se danas prema takvoj kulturnoj baštini treba nastaviti ophoditi s iznimnom pažnjom i poštovanjem kako bi ostala sačuvana i za budućnost.

Literatura:

Burić, Vesna. Osječka fotografija.// Fotografija u Hrvatskoj: 1848-1951./ urednik Vladimir Malenković. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1994.

Dabac, Petar. Osnovna pravila za arhiviranje i konzervaciju fotografije.// Informatica museologica 31, 3-4 (2000). URL: <https://hrcak.srce.hr/142895> (2019-07-06)

Dagerotipija.// Leksikografski zavod Miroslav Krleža. URL: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=13671> (2019-07-06)

Gržina, Hrvoje. Identifikacija, zaštita i čuvanje fotografija. Zagreb: Crescat, 2016.

Ivanković, Grgur Marko. Osobni intervju. 20.08.2019.

Maleković, Vladimir. Hrvatska kao civilizacijski i kulturni okvir razvitka fotografije 1848-1951.// Fotografija u Hrvatskoj: 1848-1951./ urednik Vladimir Malenković. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1994.

Maroević, Ivo. Fotografija kao muzejski predmet.// Informatica museologica 31, 3-4 (2000). URL: <https://hrcak.srce.hr/142827> (23-08-2019)

Priručnik za rad u M++ programu. Muzejski dokumentacijski centar. URL: <http://mdc.hr/files/pdf/koordinacija-mreze-muzeja/prirucnik5.pdf> (2019-08-20)

Ritzenhaler, Mary Lynn; Munoff, Gerald J; Long, Margery S. Upravljanje zbirkama fotografija. Zagreb: hrvatski državni arhiv, 2004.

Tonković, Marija. Oris povijesti i fotografije u Hrvatskoj.//Fotografija u Hrvatskoj: 1848-1951./ urednik Vladimir Malenković. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, 1994.

Valverde, María Fernanda. Photographic Negatives: Nature and Evolution of Processes. Rochester: George Eastman House, 2005. URL: https://www.imagepermanenceinstitute.org/webfm_send/302 (2019-07-14)

Veduta.// Leksikografski zavod Miroslav Krleža. URL:
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64060> (2019-07-06)